

pedagogy, the importance of a teacher in society and the role of science in the transformation of the educational space. The article highlights the personality of the scientist through the prism of his life philosophy, which combines traditional pedagogical values and innovative approaches to teaching and raising children with special educational needs. The article emphasizes not only Viktor Synyov's scientific achievements, but also his human qualities: principledness, dedication, love of science and pedagogy, intellectuality and a great sense of humor.

Keywords: personalities, Ukrainian scientists, special education, defectology, academician, pedagogy, scientific school, penitentiary pedagogy, pedagogical skills, anniversary.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2025.48.10>

УДК 616.89-008.435:376.016:81'23

Т.С. Коробейнікова

samohvalovatanya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3426-8043>

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДІАГНОСТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ОПТИЧНОЇ ДИСЛЕКСІЇ І ДИСГРАФІЇ

У статті висвітлено визначення поняття «психолінгвістики» та психолінгвістичного підходу до порушень писемного мовлення. Зазначені передумови оволодіння писемним мовленням. Розкрито механізми оптичної дислексії та дисграфії. Представлені групи специфічних (патологічних) помилок за класифікацією О. Гопіченко та Є. Соботович, які можуть виникати на письмі та наведено приклади оптико-просторових та графічних помилок на письмі та під час читання. Проаналізовано досвід Л. Тенцер щодо впровадження діагностичної моделі порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. У якій окреслено напрями діагностики відповідно до психолінгвістичного підходу вивчення механізмів дисграфій. Висвітлено зміст методики В. Ільяної при розробці якої врахована психолінгвістична структура читання. Вченою запропонована методика з діагностики та корекції стану сформованості психолінгвістичних компонентів читання у старших дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку, яка може бути використана для виявлення «груп ризику» і у профілактиці виникнення дислексій. Проаналізовано зміст корекційно-розвиткової програми «Корекція мовлення» для дітей з тяжкими порушеннями мовлення молодшого шкільного віку у закладах загальної середньої освіти щодо напрямів діагностики та корекції дислексій та дисграфій у якій наголошено на ролі психолінгвістичної природи при становленні навичок читання. Представлено етапи роботи та зазначено рівні з розвитку зорових операцій та функцій з урахуванням складності. Окреслено напрями роботи з подолання оптичної дислексії та дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. Запропоновано комплекс вправ з розвитку зорового сприймання, зорового аналізу та синтезу, буквеного гнозису, зорової уваги та пам'яті, зорового контролю, оптико-просторових уявлень при подоланні графічних та оптико-просторових помилок.

Ключові слова: оптичні помилки, графічні помилки, графо-моторні навички, дислексія, дисграфія, зоровий гнозис, зорова увага, зорова пам'ять.

Постановка проблеми. Порушення читання та письма є розповсюдженими серед дітей із різними тяжкими мовленнєвими порушеннями. На сьогоднішній день існує декілька підходів до визначення причин, механізмів дисграфій та дислексій. Одним із них є психолінгвістичний підхід, що пояснює механізм дисграфії як розлад операцій породження мовленнєвого висловлювання (Шеремет, 2014). Також даний підхід розглядає дислексію як порушення операцій читання при якому несформовані мовні, сенсомоторні, семантичні операції. «Психолінгвістика (грец. *psyche* – душа і франц. *linguistique* – наука про мову) наука, яка вивчає процеси утворення, сприйняття та формування мовлення у їх взаємодії із системою мови, а також розробляє моделі мовленнєвої діяльності та психофізіологічної мовленнєвої організації людини, перевіряє їх у процесі психологічних експериментів» (Куранова, 2012 С.8). Постає проблема своєчасного виявлення, аналізу специфічних (стійких) помилок під час читання та письма, визначення механізмів порушення.

Аналіз досліджень і публікацій. Н. Чередніченко (2010) окреслено психолінгвістичні та психолого-педагогічні передумови формування навичок письма, а також дизорфографій. Л. Тенцер (2015) займалась вивченням психолінгвістичних механізмів різних форм дисграфій. О. Гопіченко, Є. Соботович (2014) було описано класифікацію патологічних (специфічних) помилок, які виникають на

письмі та під час читання. Приділяли увагу виявленню і подоланню труднощів опанування навички читання в учнів загальноосвітніх навчальних закладів наступні вчені: Е. Данілавичюте, В. Ільяна, А. Мартинюк, О. Івашко тощо. Науковцями представлені психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з ТПМ (Е. Данілавичюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун та ін.). З позицій психолінгвістичного підходу було розроблено корекційно-розвиткову програму для дітей молодшого шкільного віку із ТПМ (Трофименко та ін., 2018). Шеремет (2014) зазначає, що серед зарубіжних вчених проблема порушень письма та читання розглядається як «специфічні порушення навчання» (Moris, Gades). Carroll, J.M., Solity, J., & Shapiro, L.R. (2016) наголошують на ролі сенсомоторних та когнітивних здібностей у процесі читання.

Але все ще недостатня кількість систематизованого методичного забезпечення з подолання оптичної дислексії та дисграфії зумовила вибір теми нашого дослідження.

Мета статті. Розглянути психолінгвістичний підхід до особливостей діагностики оптичних та графічних помилок на письмі та під час читання та представити комплекс вправ з корекції оптичної дислексії та дисграфії.

Виклад матеріалу дослідження. Психологічна та мовленнєва неготовність є причиною уповільненого опанування молодшими школярами читання та письма, а також може спричинити появу стійких патологічних помилок (Шеремет, 2014). Дослідники наголошують на ранньому виявленні «груп ризику», ще у дошкільному віці, дітей, які схильні до порушень читання та письма, що включає збір анамнезу, аналіз медичної та педагогічної документації. За допомогою діагностичних завдань виявляти не тільки сформованість компонентів усного мовлення, але і рівень розвитку пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви), емоційно-вольової зрілості тощо.

Зорове сприймання є важливим серед показників функціонального розвитку дитини, високий рівень розвитку зорового сприймання впливає на успішність засвоєння базових навичок письма і читання у школі. Молодші школярі засвоюють та розпізнають букви, аналізують з яких елементів вона складається, а також диференціюють друковані та рукописні букви (Чередніченко, 2010). Мовна здібність, рівень розвитку усного мовлення, високий рівень розвитку пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення, сприймання). Формування навичок слухового, зорового, рухового та самоконтролю є важливою передумовою оволодіння писемним мовленням (Тенцер, 2015).

За класифікацією О. Гопіченко та Є. Соботович існують наступні групи специфічних (патологічних) помилок на письмі: фонетичні, графічні та оптико-просторові, лексико-граматичні помилки (Шеремет, 2014). За даними досліджень Л. Тенцер та Н. Чередніченко серед помилок, що зустрічаються у письмових роботах учнів є фонетичні помилки – 58%; графічні та оптико-просторові помилки 10%; лексико-граматичні – 32% (Тенцер, 2021). Науковиця зазначає, що саме у 4 класі кількість графічних та оптико-просторових помилок збільшилась відносно 2 та 3 класу. Особливо у видах робіт з самостійного письма (Тенцер, 2021).

Серед видів дисграфій оптична дисграфія характеризується наявністю оптико-просторових та графічних помилок. Розглянемо детальніше ці помилки: заміни, зумовлені схожістю написання рукописних літер; дзеркальне написання букв, слів або елементів букв; зайве дописування елементів букв, неправильне розташування елементів букв у просторі тощо.

Л. Тенцер (2021) розроблено модель і методику комплексного психолого-логопедичного обстеження молодших школярів із дисграфією. Авторка зазначає, що основою цієї методики є уявлення про складну функціональну будову процесу письма як виду мовленнєво-мисленнєвої та графомоторної діяльності.

Оптична дислексія проявляється у труднощах засвоєння та у змішуванні або заміні графічно-схожих букв. Дана форма дислексії може виникати внаслідок порушення зорового гнозису, оптико-просторових уявлень тощо (Шеремет, 2014). В рамках психолінгвістичного підходу, фахівцям необхідно спрямовувати увагу на попередження й корекцію порушень шляхом формування незасвоєних мовних структур через розвиток психологічних механізмів (Данілавичюте та ін., 2022).

В. Ільяною (2014) представлено комплексну діагностику, що містить психологічні компоненти навички читання, дозволяє визначити рівень розвитку кожного базового для формування навички компоненту та вчасно виявити групи ризику виникнення дислексії, а також запропоновані корекційно-попереджувальні методики, які містять дидактичний матеріал з вправами.

Зміст програми Л. Трофименко та ін. (2018) у розділі з корекції дислексії розроблено відповідно до психолінгвістичної природи навичок читання. Корекційно-розвиткова робота спрямована на розвиток слухових та зорових операцій, а також операцій прогнозування та побудована з трьох за складністю етапів. Спочатку пропонуються вправи та завдання з використанням абстрактно-логічного картинного матеріалу, на наступних етапах на матеріалі складів, слів, потім словосполучень, речень та текстів.

Під час діагностики та корекції дисграфій рекомендовано враховувати механізм порушення щодо оптико-просторових та графічних помилок. Якщо механізм порушення – моторний або кінетичний, фахівцям необхідно включати вправи із трафаретами для розвитку графо-моторних навичок. При оптичному механізмі порушення проводити корекційну роботу з розвитку зорових функцій та операцій (зорово-просторових уявлень). У розділі з корекції дисграфії вправи розподілено відповідно до рівнів: найнижчий, середній, високий (Трофименко та ін., 2018).

М. Шеремет (2014) рекомендує для засвоєння оптичного і зорово-просторового образу букви, підбирати вправи та завдання на розвиток зорового сприймання, зорового аналізу і синтезу, зорової уваги та пам'яті, просторових уявлень. До завдань та вправ з усунення оптичної дислексії та дисграфії входять: розпізнавання зображень та букв; запам'ятовування фігур, цифр, букв, малюнків; гра «Що не стало»; читання «прихованих слів»; пошук у тексті заданих слів; вибір карток зі словами, що збігаються з еталоном; встановлення пропущених літер у слова тощо (Коваленко, 2011). У роботі з виявлення і подолання труднощів читання запропоновано вправи та завдання з дидактичним матеріалом, які спрямовані на розвиток зорових функцій та операцій: сприймання, увага, пам'ять, контроль, зорово-просторові відношення (Данілавичуте та ін., 2016).

Науковці рекомендують при роботі з подолання оптичної дисграфії вдосконалювати знання дітей про сенсорні еталони (форму, колір, величину); формувати просторові уявлення у навколишньому просторі, а також уточнювати просторове розташування фігур та букв, знаходити подібні та відмінні елементи на зображеннях та при роботі із буквами (Олійник, Тищенко & Яценюк, 2022).

На підставі опрацьованої літератури, нами було розроблено комплекс завдань з корекції оптичної дислексії та дисграфії. Ми дотримувались принципу складності (від простого до складного); принципу поетапності формування розумових дій; уявлень про самоконтроль, зоровий та руховий контроль; письмового відтворення тощо.

Вправи на розвиток зорового сприймання та уваги:

- гра «Добль». Матеріал: набір карток на яких зображені геометричні фігури (букви, малюнки). Варіант гри: логопед дістає одну картку, кладе її на стіл, як центральну, дитина отримує картки, які залишилися та шукає співпадиння, у себе на картках, промовляє вголос, а потім кладе свою картку на центральну зверху. Так по-черзі змінюється центральна кратка.
- Проходження лабіринтів (поглядом) різної складності.
- Вправа зі знаходження тіні зображення.
- Вправа «Знайди однакові зображення». Інструкція: знайди однакові зображення серед інших малюнків та порахуй, запиши відповідну цифру.
- Вправа «Знайди однакові букви». Матеріал: різнокольорові (або чорно-білі) літери хаотично розміщені на аркуші паперу. Інструкція: знайди однакові букви серед інших букв, обведи їх.
- Вправа «Дерево літер». Мета: розвиток зорової уваги, буквеного гнозису, вміння співвідносити звук із буквою. Матеріал: малюнок дерева з хаотично розміщеними буквами, камінці з буквами, зелені та червоні камінці, фішки.
- Інструкція:
 - 1) це незвичайне дерево, а дерево на якому ростуть букви. Знайди однакові букви. Бери камінці та шукай відповідну однакову букву.
 - 2) Подивись уважно на дерево, візьми червоні камінці та закривай усі голосні.
 - 3) Я називаю звук, а ти знайди відповідну букву на дереві та закрій її фішкою.
- Вправи з розпізнавання накладених геометричних фігур, предметів, друкованих букв, та накладених один на одну рукописних букв, спочатку різнокольорові, потім у чорно-білому варіанті.

Також нами розроблені інтерактивні презентації до яких увійшли ігри з читання «зашумлених» слів, словосполучень та речень; знаходження «захованих» слів у словах; розшифрування анаграм (слів

з переставленими складами, буквами різної складової структури слова).

Зоровий аналіз та синтез: вправи з визначення з яких елементів складається буква, де подано зразок букви та елементи, завдання дитини знайти та обвести серед елементів, саме ті з яких складається буква.

Зорова пам'ять: запам'ятовування послідовності геометричних фігур, малюнків, цифр, букв, слів. Запам'ятовування розміщення малюнків, геометричних фігур, цифр, букв.

Зоровий контроль на матеріал букв, які неправильно надруковані (віддзеркалені), а також картки зі словами у яких зайві букви, які потрібно знайти та викреслити.

Оптико-просторові уявлення: створено дидактичний матеріал з вправами у яких потрібно назвати де знаходиться зображений предмет з використанням прийменників (приклад: під листочком телефон (жук, квітка тощо), на столі яблуко (ваза, лампа тощо); знаходження та називання, яка цифра стоїть праворуч від цифри два (яка буква стоїть ліворуч від букви «О» тощо).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, важливою є правильна організація обстеження та корекційної роботи з урахуванням механізмів порушення, психологічних та лінгвістичних структур. Важливо при підборі вправ дотримуватися послідовності та поетапності у роботі, а також для підвищення інтересу та мотивації до занять використовувати інтерактивні ігри. Перспективність полягає у впровадженні та апробації запропонованого комплексу вправ та дидактичного матеріалу у роботі із дітьми з попередження виникнення та подолання оптичної дислексії та дисграфії.

Список використаних джерел:

1. **Данілавічюте, Е.**, Трофименко, Л., Ільяна, В., Рібцун, Ю., Мартинюк, З., Грибань, Г. (2022). *Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник*. Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України. 847 с.
2. **Данілавічюте, Е.А.**, Ільяна, В.М., Мартинюк, А.І., Івашко, О.А., Албул, О.В. (2016). *Труднощі опанування навички читання: вправи для виявлення і подолання. Методичні рекомендації з виправлення недоліків читання*. Київ. 77 с.
3. **Ільяна, В.М.** (2014). *Попередження дислексій у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: навчально-методичний посібник*. Київ. 120 с.
4. **Коваленко, О.М.** (2011). *Попередження та подолання порушень письма і читання у дітей*. Полтава: «Інтерграфіка». 400 с.
5. **Куранова, С.І.** (2012). *Основи психолінгвістики: навч. посіб.* Київ: ВЦ «Академія». 208 с.
6. **Олійник, І.**, Тищенко, Л., & Яценюк, Л. (2022). До питання корекції дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Імідж сучасного педагога*, (3), 91-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2022_3_17
7. **Тенцер, Л.В.** (2015). Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Логопедія*, (5), 65-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2015_5_11
8. **Тенцер, Л.В.** (2021). *Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів: (автореф. дис. канд. пед. наук)*. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43657>
9. **Трофименко, Л.І.**, Ільяна, В.М., Пригода, З.С., Аркадьєва, О.О., Грибань, Г.В. (2018). *Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення*. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 89 с.
10. **Чередніченко, Н.В.** (2010). Психолінгвістичні та психолого-педагогічні передумови формування навички письма. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (16), 222-227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2010_16_60
11. **Шеремет, М.К.** (2014). *Логопедія*. Підручник. Третє видання перероблене, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово». 672 с.
12. Carroll, J.M., Solity, J., & Shapiro, L.R. (2016). Predicting dyslexia using prereading skills: The role of sensorimotor and cognitive abilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, (57), 750–758.

References:

1. Danilavichyutė, E., Trofymenko, L., Iliana, V., Ribtsun, Yu., Martyniuk, Z., Hryban, H. (2022). *Psycholinguistic didactic technologies of diagnosis and overcoming of speech disorders in young school children with severe speech disorders: a teaching-methodical manual*. Institute of Special Pedagogy and Psychology of NAPN Ukraine. 847 p. [in Ukrainian].
2. Danilavichyutė, E.A., Iliana, V.M., Martyniuk, A.I., Ivashko, O.A., Albul, O.V. (2016). *Difficulties of reading acquisition: exercises for identification and overcoming. Methodical recommendations for correction of reading difficulties*. Kyiv. 77 p. [in Ukrainian].
3. Iliana, V.M. (2014). *Prevention of dyslexia in children with speech development disorders: a teaching-methodical manual*. Kyiv. 120 p. [in Ukrainian].
4. Kovalenko, O.M. (2011). *Prevention and overcoming of writing and reading disorders in children*. Poltava: «Intergraphika». 400 p.

O.M. (2011). *Poperedzhennia ta podolannia porushen pysma i chytnannia u ditei*. Poltava: «Interhrafika». 400 s. [in Ukrainian]. 5. Kuranova, S.I. (2012). *Osnovy psykholinhvistyky: navch. posib*. Kyiv: VTs «Akademiia». 208 s. [in Ukrainian]. 6. Oliinyk, I., Tyshchenko, L., & Yatseniuk, L. (2022). Do pytannia korektsii dyshrafii u ditei molodshoho shkilnogo viku. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, (3), 91-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2022_3_17 [in Ukrainian]. 7. Tentser, L.V. (2015). Psykholinhvistychni mekhanizmy vynyknennia riznykh form dyshrafii u ditei molodshoho shkilnogo viku. *Lohopediia*, (5), 65-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2015_5_11 [in Ukrainian]. 8. Tentser, L.V. (2021). *Diahnostyka ta korektsiia dyshrafii u molodshykh shkoliariv: (avtoref. dys. kand. ped. nauk)*. Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. Kyiv. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43657> 9. Trofymenko, L.I., Iliana, V.M., Pryhoda, Z.S., Arkadiyeva, O.O., Hryban, H.V. (2018). *Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Korektsiia movlennia» dlia klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia*. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy. 89 s. [in Ukrainian]. 10. Cherednichenko, N.V. (2010). Psykholinhvistychni ta psykholohopedahohichni peredumovy formuvannia navychky pysma. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, (16), 222-227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2010_16_60 [in Ukrainian]. 11. Sheremet, M.K. (2014). *Lohopediia*. Pidruchnyk. Tretie vydannia pereroblene, dopovnene. K.: Vydavnychi Dim «Slovo». 672 s. [in Ukrainian]. 12. Carroll, J.M., Solity, J., & Shapiro, L.R. (2016). Predicting dyslexia using prereading skills: The role of sensorimotor and cognitive abilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, (57), 750-758.

KOROBENIKOVA T. PSYCHOLINGUISTIC APPROACH TO DIAGNOSTICS AND CORRECTION OF OPTICAL DYSLEXIA AND DYSGRAPHIA.

The article highlights the definition of the concept of 'psycholinguistics' and the psycholinguistic approach to written language disorders. The prerequisites for mastering written language are indicated. The mechanisms of optical dyslexia and dysgraphia are revealed. Groups of specific (pathological) errors according to the classification of O. Hopichenko and E. Sobotovych, which can occur in writing, are presented, and examples of optical-spatial and graphic errors in writing and reading are given. The experience of L. Tenzer in implementing a diagnostic model of writing disorders in primary school children is analysed. The article outlines the directions of diagnostics in accordance with the psycholinguistic approach to studying the mechanisms of dysgraphia. The content of V. Ilyana's methodology is highlighted, in the development of which the psycholinguistic structure of reading is taken into account. The scientist has proposed a methodology for diagnosing and correcting the state of formation of psycholinguistic components of reading in senior preschoolers with speech development disorders, which can be used to identify 'risk groups' and prevent the occurrence of dyslexia. The content of the correctional and developmental programme 'Correction of Speech' for children with severe speech disorders of primary school age in general secondary education institutions in the areas of diagnosis and correction of dyslexia and dysgraphia is analysed, emphasising the role of psycholinguistic nature in the development of reading skills. The stages of work are presented and the levels of development of visual operations and functions are indicated, taking into account the complexity. The directions of work on overcoming optical dyslexia and dysgraphia in primary school children are outlined. The complex of exercises on the development of visual perception, visual analysis and synthesis, letter gnosia, visual attention and memory, visual control, optical-spatial representations in overcoming graphic and optical-spatial errors is proposed.

Keywords: optical errors, graphic errors, grapho-motor skills, dyslexia, dysgraphia, visual gnosia, visual attention, visual memory.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2025.48.11>

УДК 376-056.264-047.11

А.В. Король

akorolin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0392-4113>

ПОНЯТТЯ «РАННЄ ЛОГОПЕДИЧНЕ ВТРУЧАННЯ» ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОПЕДЕВТИКИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ

Наукова стаття присвячена дослідженню поняття «раннє логопедичне втручання» як базового компонента пропедевтики мовленнєвих порушень у дітей. Актуальність теми зумовлена високою поширеністю мовленнєвих порушень в дитячому розвитку та їх значним впливом на загальний розвиток дитини, її успішність у